

Демченко Юлія Миколаївна

**старший викладач кафедри методик дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка,
кандидат педагогічних наук, доцент**

ФОРМУВАННЯ ПРОСТОРОВИХ УЯВЛЕНЬ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Встановлено, що одним з найважливіших показників цілісного гармонійного розвитку дитини дошкільного віку є рівень оволодіння просторовими уявленнями, вміння вільно орієнтуватися у просторі та знання основних просторових понять. Визначено, що сформовані просторові уявлення необхідні у різних видах діяльності та формах активності дітей, таких як рухова діяльність, гра, малювання, читання тощо.

Ключові слова: *просторові уявлення, діти дошкільного віку, механізм формування, вміння.*

Питання формування просторових уявлень у дітей дошкільного віку є одними з найскладніших і актуальних наукових проблем. Просторові уявлення як психолого-педагогічна категорія відіграють важливу роль у процесах біологічної та соціальної взаємодії особистості з навколишнім середовищем. Здатність орієнтуватися визначається важливою умовою соціального буття особистості, формою відображення навколишнього світу, умовою успішного пізнання та активного перетворення дійсності. Дослідження психологічної природи просторового уявлення має як теоретичне, так і практичне значення [1, с. 12].

Важливою стороною розумового виховання та розвитку дітей віком дошкільного віку є формування у них просторових уявлень. Просторове уявлення у дітей дошкільного віку включає формування уявлень про розміри, форми предметів, про здатність розрізняти розташування предметів у просторі та розуміти різні просторові відносини. До просторового уявлення включають знання про просторові відносини: форму, величину об'єкта та становище. Під формуванням

просторових уявлень розуміється процес закріплення та відображення в пам'яті розташування об'єктів та їх подальше уточнення в процесі діяльності [2, с. 55].

Поняття «просторові уявлення» трактуються як уявлення про просторово-часові та просторові властивості та відносини, а саме у відносному розташуванні об'єктів, їх обертальному та поступальному русі [3, с. 159]. Просторові уявлення відіграють важливу роль у розвитку пізнавальної, продуктивно-творчої, трудової діяльності дитини, у вдосконаленні її інтелектуальних, сенсорних та творчих здібностей. Просторові уявлення необхідні для навчання дітей дошкільного віку письма, малювання, рахунку, читання та інших навчальних дисциплін, заснованих на встановленні відносин між явищами та предметами, їх послідовності, а також їх просторових взаємозв'язків [4, с. 73].

Уміння орієнтуватися у навколишній дійсності, виділяти та засвоювати її найістотніші моменти є необхідною умовою оволодіння різними видами розумової діяльності. Ананьєв Б. Г. та Рибалка Є. Ф. зазначають, що просторові уявлення є одним із показників загального розвитку розумової діяльності особистості, які у своїх дослідженнях виділяють наступні етапи формування просторових уявлень в дітей дошкільного віку:

1. Формування механізму фіксації погляду (у дітей із 3-х місячного віку).
2. Рухливий погляд на об'єкти, що рухаються (у дітей від 3 до 5 місяців).
3. Розвиток активного контакту та розвиток предметної діяльності (з середини першого року життя).
4. Освоєння простору шляхом повзання та ходьби (друга половина першого року життя).
5. Виникнення індивідуальних розумових операцій із позначенням словесного простору в мовному образі дитини [4, с. 75].

Семаго Н. Я. виділяє чотири рівні просторових уявлень, які послідовно освоює дитина [5, с. 27-31]. Перший рівень передбачає оволодіння простором власного тіла, що є для дитини «точкою відліку», до яких відносять відчуття: які отримані від пропріоцептивних рецепторів; відчуття, що йдуть від «внутрішнього тілесного

світу» (відчуття голоду, ситості, болючі відчуття); відчуття від взаємодії тіла із зовнішнім фізичним простором.

Другим рівнем виступають уявлення про фізичний простір навколишніх об'єктів по відношенню до тіла дитини. Дані уявлення поділяються на топологічні уявлення про знаходження будь-якого предмета; уявлення про дальність відстані знаходження предмета; уявлення про просторові зв'язки між предметами та координатні уявлення про місцезнаходження об'єктів з використанням просторових прислівників.

«Вербалізація уявлень про простір» є третім рівнем. У дітей спочатку в імпресивному, а потім в експресивному плані проявляється можливість вербалізації уявлень другого рівня. На рівні вербальності діти вчаться використовувати прийменники, що позначають уявлення про місцезнаходження предметів по відношенню один до одного і до тіла: «під», «перед», «в», «за», «над» та інші.

Найскладнішим являється четвертий рівень – «лінгвістичні уявлення», який формується пізніше за інших і сягає своїм «корінням у просторові уявлення низького порядку, де безпосередньо створюється мовна діяльність особистості, яка є одночасно однією з важливих частин когнітивного розвитку та мислення дитини» [6, с. 8].

Просторове уявлення, на думку науковців, розвивається у процесі постійної взаємодії сприйняття та розумової діяльності дитини, де відбувається об'єднання тактильного та зорового простору. У дітей дошкільного віку розвиток сприйняття просторових відносин між предметами протікає у три етапи.

Перший етап характеризується тим, що дитина не виділяє просторових відносин, сприймаючи навколишні предмети окремо, не пов'язуючи їх один з одним. У віці п'яти років діти дошкільного віку починають розрізняти просторові групи предметів виходячи з їхньої спільності.

На другому етапі відбуваються перші спроби сприйняття просторових відносин, де спостерігається перехід від нерівномірного характеру сприйняття простору до відтворення просторових відносин. Але дитині дошкільного віку ще

важко визначити дальність розташування об'єктів від точки відліку. Оцінка просторових відносин в дітей дошкільного віку ще не сформувалася, але вже виник у них інтерес.

На третьому етапі відбувається вдосконалення сприйняття просторового розташування предметів, тобто замість просторових відносин шляхом контактної близькості настає зорова оцінка відносин. Важливе значення для просторових відносин має слово, що дозволяє правильно диференціювати предмети. У дітей дошкільного віку просторові відносини складаються як у процесі оволодіння просторовою термінологією, так і у процесі просторового орієнтування.

Процес розвитку у дитини дошкільного віку просторових уявлень є досить тривалим і потребує постійного навчання і виховання, тобто, відбувається процес накопичення знань про навколишній світ у їх просторових відносинах [7].

З раннього віку дитина повинна вміти орієнтуватися у просторі. За допомогою дорослих дитина засвоює найпростіші уявлення: справа, ліворуч, вгорі, внизу та інших. Усе це сприяє розвитку просторового уявлення в дітей дошкільного віку. Уміння дитини спрогнозувати, уявити, що станеться найближчим часом у просторі, закладає в нього основи логіки та мислення, синтезу та аналізу. Уміння зорієнтуватися в просторі має велике значення для всіх сторін життя дитини, охоплює різні сторони її зв'язку з дійсністю, і є важливою властивістю людської психіки [5, с. 32].

Встановлено, що в процесі формування просторових уявлень, діти молодшого дошкільного віку успішно орієнтуються у розміщенні предметів у звичному середовищі і знають розташування речей, іграшок, дотримуються встановленого порядку розміщення та зберігання речей. До середнього дошкільного віку знання дітей про просторові відносини між предметами узагальнюються та систематизуються, збільшується обсяг конкретних уявлень про різні варіанти просторових відносин, а також зростають вимоги до рівня мови дітей. Розуміння смислового значення просторових міток та їх самостійне використання стає важливим завданням під час роботи з дітьми. При формуванні просторового уявлення в дітей дошкільного віку педагог повинен налагодити методичну роботу,

що враховує вікові та психологічні особливості дітей різних груп [8, с. 54]. Крім того, процес навчання повинен сприяти самостійному виявленню дітьми ключових рис та взаємовідносин та формуванню у дитини когнітивних навичок. Таким чином, просторові уявлення є однією із складних форм уявлень, які діти дошкільного віку формують у ході свого пізнавального розвитку.

Література:

1. Зубченко М., Жуйкова Т. Особенности формирования пространственных представлений у детей дошкольного возраста. *International Independent Scientific Journal*. 2021. № 26-2. С. 12-13.
2. Бурачевская О. В. Формирование пространственных представлений у детей дошкольного возраста посредством конструирования. *Вопросы дошкольной педагогики*. 2016. № 2. С. 55-57.
3. Дорофеева Т. А., Байкалова И. А. Формирование пространственных представлений у детей среднего дошкольного возраста. *Инновационная наука*. 2019. № (5). С. 159-162.
4. Ананьев Б. Г. Особенности восприятия пространства у детей / Б. Г. Ананьев, Е. Ф. Рыбалко. М.: Просвещение, 2001. 123 с.
5. Семаго Н. Я. Методика формирования пространственных представлений у детей дошкольного и младшего школьного возраста: Практическое пособие. М: «Айрик-пресс», 2007. 112 с.
6. Бессонова Т. П., Ворошилова Е. П. Развитие пространственных представлений у детей. *Воспитание и обучение детей с нарушениями развития*. 2014. № 5. С. 1-16.
7. Ценева М. А. Формирование пространственных представлений у детей дошкольного возраста в дошкольной образовательной организации. *Научное отражение*. 2019. № 3(17). С. 18–19.
8. Мусейибова Т. А. Генезис отражения пространства и пространственных ориентаций у детей дошкольного возраста. Теория и методика развития элементарных математических представлений у дошкольников: Хрестоматия в 6 частях. Ч. IV–VI. СПб.: Питер, 1994. 152 с.